

“Devlet” Kelimesi Üzerine İkinci Deneme: (“Mülk”, “Dırjava” ve “Gosudarstvo” Kelimeleri Hakkında Bazı Düşünceler)

Bu makale, *Türkiye Günlüğü* dergisinin 2017 Kış sayısında yayınlanan “Devlet’ Kelimesi Üzerine Bir Deneme” başlıklı makaleme ek nitelikte bir küçük makaledir. Söz konusu makalem yayınladıktan sonra iki okuyucumdan gelen sorular üzerine bu makaleyi yazma ihtiyacını hissettim. Eğer bu sorular, asıl makaleyi yazarken aklıma gelseydi, bu ek makalede yazdıklarımı asıl makalede yazardım. Şimdi bunu birkaç hafta gecikmeyle yapıyorum.

Bu makale hâliyle ilk makalenin devamı niteliğindedir. İlk makaleyi okumayanlara, bu makaleyi okumadan önce, ilk makaleyi¹ okumalarını tavsiye ederim.

Bu ikinci makalede “devlet” kelimesi yerine kullanılan “mülk” kelimesinin ve keza Slav dillerinde “devlet” kelimesi için kullanılan “Dırjava” ve “Gosudarstvo” kelimelerinin etimolojisinden yola çıkarak bu kelimelerin kullanıldığı toplumlarda devlet kurumunun mahiyeti hakkında bazı spekülasyonlarda bulunmaktadır.

Belirtmek isterim ki gerek ilk makale, gerekse bu ikinci makale birer “deneme”dir. Bu denemelerde ileri sürdüğüm düşüncelerin doğru oldukları gibi bir iddiam yoktur. Bu düşüncelerin doğruluğunu ispat etmenin mümkün olmadığını farkındayım. Ama bu tür düşüncelerin tartışılmasında büyük yarar olduğunu düşünüyorum.

I. Mülk Kelimesi Üzerine

Sayın Emin Şirin, “Devlet’ Kelimesi Üzerine Bir Deneme” başlıklı makalem hakkında gönderdiği bir e-postada bana şu soruyu sordu:

“Belki ‘Adalet, mülkün temelidir’ cümlesindeki ‘mülk’ kelimesini incelemek lazım... Acaba orada, daha statik bir durum bulunabilir mi?”

Kemal Gözler*

* Prof. Dr. Gözler, Uludağ Üniversitesi, Hukuk Fakültesi emekli öğretim üyesidir.

1- Kemal Gözler, “Devlet’ Kelimesi Üzerine Bir Deneme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı 129, Kış 2017, s.5-9.

Arapça “mülk (ملك)” kelimesinin kökünde “mim (م)”, “lam (ل)” ve “kef (ك)” aslı harfleri bulunur. Bu aslı harfler, daima sahiplenme, elde etme, el koyma, hakimiyet kurma olgusuna işaret eder². Mülk, malik, melik, temlik, temellük, memlük, mülkiyet, emlak, istimlak, memleket ve malikane gibi kelimeler, hep aynı aslı harflere sahiptir; yani aynı kökten gelirler.

Mülk kelimesi, ilk anlamıyla, sahip olunan şey, “tasarruf olunan şey” demektir³. Devletle ilgili anlamı varsa da bu kelimenin ilk anlamı değil, belki dördüncü veya beşinci sıradaki anlamıdır.

Ayrıca “mülk” kelimesinin devletle ilgili anlamına ilişkin olarak belirtmek gerekir ki, “mülk”, kelimesi “devlet”in kendisini değil, devletin üç unsurundan biri olan toprak unsurunu, yani “ülke” unsurunu ifade eder. Zaten ülke kelimesinin eski karşılığı olan “memleket” kelimesi de, “mülk” ile aynı aslı harflerden (m, l, k) türemiştir. O nedenle “mülk” kelimesinin “devlet” kelimesini tam olarak karşıladığı zaten söylenemez.

“Mülk” devleti değil, “ülke”yi ifade etse bile, bunda da “State / État / Stat / Stato / Estado” kelimelerinde olduğu gibi bir sabitlik olduğunu iddia etmek zordur. Neticede mülk, üzerinde mülkiyet kurulabilen, tasarruf edilebilen, temlik ve temellük edilebilen bir şeydir.

Devlet anlamında kullanılsa bile “mülk” kelimesi, demokrasi, insan hakları ve hürriyet için hoş bir kelime değil. Zira “mülk”, malikin üzerinde mülkiyet hakkına sahip olduğu şeydir. Mülkiyet hakkı da malike mül-

kü üzerinde kullanma (*usus*), ürünlerinden yararlanma (*fructus*) ve tasarrufta bulunma (*abusus*) yetkilerini verir. Yani malik, mülkü üzerinde serbestçe tasarrufta bulunabilir; isterse onu satabilir, devredebilir, onu işleyip ürünlerinde yararlanabilir, istediği gibi kullanılabilir ve hatta arzu ediyorsa onu tahrip de edebilir.

“Mülk” kelimesinin, hukuk devleti, demokrasi, insan haklarına saygı gibi ilkelerin gelişmesi için elverişli bir kelime olmadığı söylenebilir.

Gerçekten de devlet için “mülk” kelimesinin kullanıldığı toplumlarda, yöneticilerin, devlete, bir kamu hizmeti teşkilatı olarak değil de, kendi mülkleriymiş gibi baktıkları söylenebilir. Bu toplumlarda yöneticiler, bir malikin mülkü üzerinde tasarruf ettiği gibi, devlet üzerinde tasarrufta bulunmaya çalışırlar.

İlk makalemizde “devlet” kelimesi için yaptığımız yorumları fazlasıyla “mülk” kelimesi için de yapabiliriz. “Mülk” kelimesinin kullanıldığı toplumlarda, demokrasi ve insan haklarına saygı kültürünün zayıf olduğu söylenebilir. Yine “mülk” kelimesinin kullanıldığı toplumlarda, hukuk devleti anlayışının gelişmediği, devletin vatandaşlarına hukukî güvenlik sağlamada yetersiz kaldığı gözlemlenebilir.

Hâliyle böyle bir gözlem, bu toplumlarda hukuk devleti anlayışının gelişmemesinin sorumlusunun “mülk” kelimesi olduğu anlamına gelmez. Bir kelime, bütün bunların sorumlusu olamaz. Gerçek sorumlu, o toplumdaki hâkim olan devlet ve hukuk kültürüdür. Bu kelime de zaten bu kültürün bir ürünüdür.

II. Slavlar Devlete Ne Diyor?

Aynı incelemeyi Slav dilleri için de yapmamızda yarar vardır. Sadece komşu olduğumuzdan dolayı değil, Balkanlarda yüzlerce yıl birlikte yaşadığımızdan dolayı. Hukuk

2- Hans Wehr'in *A Dictionary of Modern Written Arabic* sözlüğünde “ملك” için “to take in possession, take over, acquire, seize, lay hands, possess, take possession” karşılıkları verilir (Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*, (Edited by J. Milton Cowan), New York, Spoken Language Services, 4. Baskı, 1976, s.1081-1082).

3- Şemseddin Sami, *Kamus-ı Turki*, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1317, s.1402.

ve devlet zihniyeti bakımından Türkler ile Slavlar arasındaki benzerliğin, Türkler ile Anglo-Saksonlar arasındaki benzerlikten çok daha fazla olduğunu söylemek herhalde bir abartı olmayacaktır.

1. Bulgarcada Devlet: “Държава (Dirjava)”

Değerli dostum Gürcan Durmaz, yukarıda belirttiğim ilk makalemi okuyunca bana telefonla “Bulgarcada ‘devlet’ kelimesi ne? O hangi kökten geliyor? Bu iş onlarda nasıl?” diye sordu. Kendisine bu ilham verici soru için teşekkür ediyorum.

Bulgarcada “devlet” kelimesinin karşılığı “държава (*dirjava*)”dır⁴. “Държава (*dirjava*)” kelimesi Bulgarcada “държа (*dirja*)” fiilinden gelir. “Държа (*dirja*)”, “tutmak”, “elde etmek”, “sahip olmak” demektir⁵. Bulgarcada devlet teriminin kökünde tutma, elde etme, sahip olma olgusu vardır. Bu olgu, biraz yukarıda incelediğimiz Arapça/Türkçe “mülk” kelimesinde de vardır. Kanımca “държава (*dirjava*)” ile bizdeki “mülk” kelimesi aynı şeyi ifade eder.

“Dirjava” kelimesi sadece Bulgarcada değil, bütün güney Slav dillerinde vardır: Bu kelime, Sırpçada⁶ ve Makedoncada⁷ “Држава”; Boşnakçada⁸, Hırvatçada⁹ ve Slovincede¹⁰ “Država” şeklinde yazılıyor.

“Държава (*dirjava*)” kelimesinin ilk anlamına bakarak, güney Slav toplumlarında-

4- Т. Томов, М. Филипова-Байрова, А. Спасова, Г. Дорчев, П. Камбуров, Й. Симеонов, *Френско-български речник*, София, Български Академие на науките, 1992, s.470.

5- Атанас Яранов, *Кратък българско-Френски Речник*, София, Гал-Ико, 1991, s.207.

6- <https://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0>

7- <https://mk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%B0>

8- <https://bs.wikipedia.org/wiki/Dr%C5%BEava>

9- <https://hr.wikipedia.org/wiki/Dr%C5%BEava>

10- <https://sl.wikipedia.org/wiki/Dr%C5%BEava>

ki anlayışa göre, devlet kavramının özünde, tutma, elde etme, sahip olma olgularının bulunduğu iddia edilebilir. Yani bu milletlerin kültüründe devlet “tutulan”, “elde edilen”, “sahip olunan” bir şeydir. Devlet, tutulabilen, elde edilebilen, sahip olunabilen bir şey ise, onu yakalamak, ele geçirmek, ona sahip olmak için mücadele edilmesi de hâliyle meşru ve olağan bir şeydir. Keza yukarıda “mülk” kelimesi için yaptığımız bütün olumsuz yorumlar, “държава (*dirjava*)” kelimesi için de yapılabilir.

2. Rusçada Devlet: “Государство (Gosudarstvo)”

Rusçada “devlet” kelimesinin karşılığı “государство (*gosudarstvo*)”dur. Bu kelimenin “господарь (*gospodar*)” kelimesinden geldiği not edilmektedir¹¹. “Господарь (*gospodar*)” kelimesi ise eski Slavcada bulunan “bey”, “ağa” (isterseniz “lord” da diyebilirsiniz) anlamına gelen “господь (*gospod*)” kelimesinden gelir¹².

“Господарь (*gospodar*)” kelimesi Osmanlı tarihinde de bilinen ve kullanılan bir kelimedir. “Gospadarlık”, “Balkanlar’da Osmanlı hâkimiyeti devrinde idarecilik, toprak ağalığı anlamında kullanılan bir unvan ve müessese”dir¹³. Bu konuda daha fazla bilgi için TDV *İslam Ansiklopedisi*’nin İlber Ortaylı tarafından kaleme alınmış “gospadarlık” maddesine bakılabilir¹⁴.

Görüldüğü gibi Rusçada “devlet” kavramı için kullanılan “государство (*gosudars-*

11- <https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%B3%D0%BE%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>

12- <https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%8C>

13- İzleyen dipnottaki kaynak, Cilt 15, s.116.

14- İlber Ortaylı, “Gospadarlık”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1996, Cilt 14, s.115-116 (<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=140116>).

to)“ kelimesi ilk anlamıyla “ağalık”, “beylik” demektir. Kelimenin köküne bakarak, Rus zihniyetinde devletin “beylik” anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Rus kültüründe, “devlet” kavramının devletin sahibine atfen oluşturulduğu söylenebilir. Etimolojisine bakarak Rus zihniyetinde, devletin, doğrudan doğruya, sahibine izafeten tanımlandığı görülüyor. Ortada bir “bey (господарь)” var, beyin sahip olduğu kuruma da “beylik (государство)” diyorlar.

Yani Rusçada devlet olgusu, bu olgu için kullanılan “государство (gosudarstvo)” kelimesinin gösterdiği gibi, çok somutlaşmış ve şahsileştirilmiştir. Devlet, adeta devlet başkanının beyligidir. Bugünkü Rusya’nın “Putin Beyliği (Путинское Государство)” olduğu ve bunun da Rus kültürüyle uyum içinde olduğunu iddia edebiliriz. Aynı şeyi, geriye doğru giderek, SSCB döneminde Brejnev, Krusçev, Stalin için de söyleyebiliriz. Aynı iddia Rus çarlarından bazıları için de geçerlidir.

İlave edelim ki, Rusya, “beylik”in, yani devletin “bey” ile özdeşleştiği dönemlerde “büyük” oluyor. Çünkü böyle dönemlerde elbise kendi üstüne çok iyi oturuyor; öz ile biçim uyumunda oluyor. Rusya’da “bey” ne kadar güçlü olursa, “beylik” de, yani “devlet” de o kadar güçlü oluyor.

Ne var ki, bu güçlü “beyler”in döneminde ülkede demokrasinin, hürriyetin ve insan haklarının esamesi okunmuyor. Zaten bir “beylik”te, bir “ağalık”ta kuvvetler ayrılığı olmaz. “Beylik (gosudarstvo)”, “bey (gospodar)”in istediğini yapabileceği bir yerdir.

Rus kültürü, insan haklarına saygılı ve demokratik bir kültür müdür? Sanmıyorum. Bir tüzel kişi olan devlet kavramına bile soyut bir isim bulamamış, bu tüzel kişiye, onun içindeki en güçlü kişiye izafeten isim vermiş bir kültür, nasıl olacak da demokratik bir kültür olacak? Çok zor.

* *

“Beylik” kelimesi, bizde de var. Bu kelime bizde hiç olmazsa Osmanlı devletinin kuruluş aşamasında kullanılmıştır. Devlet terimi açısından Türklerin Ruslardan daha ileri olduğunu, Türklerin “beylik” kelimesini yüzlerce yıl önce terk edip, ondan daha ileri, ondan daha genel ve soyut bir kavram olan “devlet” kelimesini kullanmaya başladıklarını, devlet kelimesinde yeterince soyutlamanın bulunduğunu, Türkçedeki “devlet” kelimesinde bir yöneticiye izafetin olmadığını, bunun ise demokrasi ve hürriyet için “beylik” kelimesine göre daha elverişli olduğunu düşünüyorum.

* *

Ekleyelim: Lehçede “devlet” anlamında kullanılan “państwo” kelimesinin kökünde de “bey”, “efendi”, “soylu” anlamına gelen “pan” kelimesi bulunur¹⁵. Yani “państwo” da bir nevi “beylik” demektir.

3. Çekçe ve Slovakçada Devlet: “Stát” ve “Štát”

Çekçede “devlet” için “Stát”¹⁶, Slovakçada “Štát”¹⁷ kelimesi kullanılmaktadır. Her ikisi de ilk makalemizde incelediğimiz Batı dillerindeki “State / Etat / Staat” gibi kelimelerle aynı kökten (sta-) gelmektedir. Önceki makalemizde açıkladığımız gibi, “sta-” kökü daima bir sabitliği, statik bir durumu ifade eder.

Çek ve Slovaklar konumları itibarıyla Batı Avrupa ile iç içedir. Bu nedenle onların kültüründen etkilenmiş oldukları ve güney Slavlarının kullandıkları “tutma”, “elde etme”, “sahip olma” anlamına gelen “dirjava” kelimesini veya Rusların “beylik” anlamına gelen “Gosudarstvo” ve yine aynı anlama

15-<https://en.wiktionary.org/wiki/pa%C5%84stwo#Polish>

16- <https://cs.wikipedia.org/wiki/St%C3%A1t>

17-<https://sk.wikipedia.org/wiki/%C5%A0t%C3%A1t>

gelen Lehlerin “*państwo*” kelimesini değil, devlet kavramını ifade etmek için komşuları Almanların kullandığı “*Staat*” kelimesini aldıkları görülmektedir.

Sonuç

Geçen ay yayımlanan ilk makalemizde, “devlet” kelimesi ile bu kelimenin bazı batı dillerindeki karşılığı olan “*State*” ve benzeri kelimeler arasında bir karşılaştırma yapmış ve bunların arasında etimolojik farklardan yola çıkarak, “devlet” kelimesinin işaret ettiği kurumun mahiyeti hakkında bazı görüşleri sürmüştük. Devlet kelimesinin kullanıldığı toplumlarda devletin elden ele geçen bir altın top misali tedavül ettiğini, “*State*” ve benzeri kelimelerin kullanıldığı batı toplumlarında ise devlette bir istikrar ve sabitliğin olduğunu gözlemlemiştik.

Bu ikinci makalede ise devletin bir unsurunu ifade eden “mülk” kelimesinin ilk anlamıyla “sahip olunan şey” anlamına geldiğini, bu kelimenin hukuk devleti, demokrasi ve insan haklarına saygılı bir devlet anlayışı için elverişli bir kelime olmadığını gözlemledik.

Aynı gözlemi benzer anlama gelen ve güney Slavları tarafından kullanılan “*държава (dirjava)*” kelimesi için de yapabiliriz. “*Държава (dirjava)*” kelimesi, tutmak,

elde etmek, sahip olmak anlamlarına gelen “*държа (dirja)*” fiilinden gelir.

Ruşçada “devlet” anlamında kullanılan “*государство (gosudarstvo)*” kelimesi ilk anlamıyla “ağalık”, “beylik” demektir. Rus anlayışında devlet kelimesi, sahibine, yani “bey”e izafeten tanımlanmıştır. Rus devlet anlayışının hukuk devleti, demokrasi, insan haklarına saygı gibi ilkelerle uyum içinde olmadığını gözlemlemek gerekir.

Slavların içinde sadece Çek ve Slovaplarda, “*държава (dirjava)*” veya “*государство (gosudarstvo)*” kelimeleri terk edilmiş ve batılı kelime olan “*Stát*” ve “*Štát*” kelimeleri yerleşebilmiştir. Kelimenin yerleşmiş olmasına bakarak, muhtemelen Slav toplumları içinde, vatandaşlarına hukukî istikrar ve güvenlik sağlamaya en yakın devletlerin Çek ve Slovak devletleri olduğu tahmin edilebilir.

Kelimelerin etimolojiyle bu kelimelerin ifade ettikleri kurumların kaderlerinin aynı olacağı iddiası bilimsel olarak ispatlanabilecek bir iddia değildir. Ancak, belirli bir toplumda devlet olgusunun özünü anlayabilmek için, bu toplumda bu olguyu ifade etmek için kullanılan kelimelerin etimolojisine de bakmakta yarar olabilir. ■

2 Nisan 2017